
Трибуна молодого науковця

УДК 342.330

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2025-3.16>

В. П. Рябенко, аспірант кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ ПОДАТКОВИМ РИЗИКАМ ДЛЯ ІНВЕСТИТОРІВ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню правових механізмів, спрямованих на мінімізацію податкових ризиків для інвесторів в Україні. Розглянуто національне податкове законодавство, угоди про уникнення подвійного оподаткування та механізми альтернативного врегулювання конфліктів між інвесторами та фіскальними органами.

Особливу увагу приділено правовим гарантіям для стратегічних інвесторів, спеціальним податковим режимам та пільгам, що надаються в рамках інвестиційних договорів та економічних пріоритетних зон. Доведено, що для запобігання податковим ризикам інвесторів передбачено низку правових механізмів, які сприяють зниженню невизначеності, забезпеченню податкової стабільності та захисту прав платників податків.

Автор дослідження також проводить аналіз міжнародного досвіду щодо запобігання податковим ризикам серед інвесторів у деяких зарубіжних країнах. Зокрема, розглянуто європейську модель правового регулювання податкових відносин, досвід Сполучених Штатів Америки у сфері податкових гарантій для інвесторів, а також рекомендації Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) щодо забезпечення прозорості та прогнозованості податкової політики. Обґрунтовано необхідність застосування деякого досвіду цих держав для удосконалення податкового регулювання інвестиційної діяльності в Україні.

На основі проведеного аналізу запропоновано шляхи вдосконалення податкової політики України з метою створення стабільного та передбачуваного податкового середовища для інвесторів. До ключових рекомендацій віднесено підвищення стабільності податкового законодавства, запровадження механізму попередніх податкових консультацій із інвесторами, розвиток інституту податкового омбудсмена, спрощення податкового адміністрування та активне використання міжнародного досвіду у сфері податкового регулювання інвестиційної діяльності.

Ключові слова: податкові ризики, інвестиції, правові механізми, податкове регулювання, податкові стимули, міжнародний досвід.

V. P. Ryabenko. Legal mechanisms for preventing tax risks for investors in Ukraine

The article is devoted to the study of legal mechanisms aimed at minimizing tax risks for investors in Ukraine. The national tax legislation, double taxation agreements and mechanisms for alternative dispute resolution between investors and fiscal authorities are considered.

Particular attention is paid to legal guarantees for strategic investors, special tax regimes and benefits provided within the framework of investment agreements and economic priority zones. It is proved that to prevent tax risks for investors, a number of legal mechanisms are provided that contribute to reducing uncertainty, ensuring tax stability and protecting taxpayers' rights.

The author of the study also analyzes international experience in preventing tax risks among investors in some foreign countries. In particular, the European model of legal regulation of tax relations, the experience of the United States of America in the field of tax guarantees for investors, as well as the recommendations of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) on ensuring transparency and predictability of tax policy are considered. The need to apply some of the experience of these states to improve tax regulation of investment activities in Ukraine is substantiated.

Based on the analysis, ways to improve Ukraine's tax policy are proposed in order to create a stable and predictable tax environment for investors. Key recommendations include increasing the stability of tax legislation, introducing a mechanism for preliminary tax consultations with investors, developing the institution of a tax ombudsman, simplifying tax administration, and actively using international experience in the field of tax regulation of investment activities.

Key words: tax risks, investments, legal mechanisms, tax regulation, tax incentives, international experience.

Постановка проблеми. Забезпечення сприятливого податкового середовища є одним із ключових чинників залучення інвестицій в Україну. Проте нестабільність податкового законодавства, складність адміністративних процедур та відсутність ефективних механізмів правового захисту інвесторів створюють значні податкові

© В. П. Рябенко, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ризиків. Вони можуть включати надмірне податкове навантаження, подвійну інтерпретацію норм, непрозорість податкових пільг та можливі зловживання з боку контролюючих органів. Саме тому забезпечення ефективних правових механізмів запобігання податковим ризикам є необхідною умовою підвищення інвестиційної привабливості України, сприяння економічному розвитку та інтеграції в глобальні фінансово-економічні процеси.

У зв'язку з цим, виникає необхідність у проведенні ґрунтовного науково-правового аналізу щодо визначення механізмів запобігання податковим ризикам для інвесторів в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти правового механізму забезпечення зниження податкових ризиків у сфері інвестиційної діяльності досліджували такі науковці, як І. Є. Андрющенко, Я. В. Греца, Ю. В. Гринь, З. З. Романчук, О. А. Руденко та ін. Огляд наукових робіт цих та інших вчених свідчить про те, що увага науковців, в основному, зосереджена на таких більш загальних проблемах податкового регулювання та державної інвестиційної політики, як міжнародний досвід організації податкового адміністрування (І. Є. Андрющенко, Ю. В. Гринь, О. А. Руденко та ін.) або фінансове регулювання залучення інвестиційних ресурсів в економіку України (Я. В. Греца, З. З. Романчук та ін.). Водночас, актуальних наукових робіт, присвячених саме правовим механізмам зниження податкових ризиків для інвесторів в Україні не достатньо.

Метою статті є визначення механізмів запобігання податковим ризикам для інвесторів в Україні, проведення оцінки їх ефективності таких механізмів, а також розробленню рекомендацій щодо вдосконалення податкового регулювання інвестиційної діяльності для створення стабільного та сприятливого інвестиційного середовища.

Виклад основного матеріалу. Правовий механізм запобігання податковим ризикам для інвесторів в Україні – це сукупність правових норм, інструментів і процедур, спрямованих на зниження або усунення податкових ризиків, які можуть виникнути під час здійснення інвестиційної діяльності. Загалом, цей механізм сприяє створенню стабільного та передбачуваного податкового середовища для залучення капіталу в українську економіку.

На підставі аналізу податкового законодавства України [1; 2] можна дійти висновку, що для запобігання податковим ризикам інвесторів передбачено низку інструментів, що входять до правового механізму зниженню невизначеності, забезпеченню податкової стабільності та захисту прав платників податків. До ключових інструментів у цій сфері належать:

1. Угоди про уникнення подвійного оподаткування. Так, Україна має підписані угоди з понад 70 країнами, які регулюють питання розподілу податкових прав між державами, встановлюють обмеження щодо подвійного оподаткування доходів та прибутків, а також містять механізми вирішення податкових спорів. Наприклад, Конвенція між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи та капітал від 04.03.1994 [3] та ін.

2. Спеціальні податкові режими та інвестиційні стимули: інвестиційні няні – передбачені Законом України «Про державну підтримку інвестиційних проєктів зі значними інвестиціями», що гарантують податкові пільги та адміністрування за принципом єдиного вікна [2]; режим Дія.City – особливі податкові умови для IT-бізнесу; преференції для резидентів індустріальних парків – пільговий податковий режим для промислових інвесторів.

3. Попередні податкові консультації. Положеннями Податкового кодексу України (далі – ПК України) надано платникам податків право звертатися до податкових органів за індивідуальними податковими консультаціями (ПК), що є обов'язковими для виконання та допомагають уникнути податкових ризиків [1].

4. Механізми податкового контролю та розкриття інформації, що включає: Конвенцію MLI (Multilateral Instrument) – імплементація міжнародних стандартів щодо боротьби з ухиленням від оподаткування та уникнення агресивного податкового планування [4]; автоматичний обмін податковою інформацією (CRS, FATCA) – запроваджено механізми обміну фінансовими даними для зменшення податкових зловживань.

5. Захист прав платників податків та механізми вирішення податкових спорів: бізнес-омбудсмен – сприяє захисту прав бізнесу та інвесторів у взаємодії з податковими органами; адміністративне та судове оскарження податкових рішень – регулюється нормами ПК України та Кодексу адміністративного судочинства України; міжнародні арбітражні механізми – інвестори можуть звертатися до міжнародних судів або ICSID (Міжнародного центру з урегулювання інвестиційних спорів) тощо.

6. Гарантії стабільності податкового законодавства: ПК України містить положення, які гарантують, що у разі зміни податкових правил інвестор може застосовувати норми, які діяли на момент укладення договору про інвестиції (стабілізаційні застереження) [1].

7. Спрощені процедури податкового адміністрування, що включає: електронні сервіси (Е-кабінет платника податків) для подання звітності та сплати податків; електронний реєстр відшкодування ПДВ для мінімізації затримок із поверненням коштів.

Ці механізми спрямовані на зниження податкових ризиків для інвесторів та створення сприятливого середовища для залучення капіталу в економіку України.

Однак, попри існування таких інструментів у правовому механізмі забезпечення зниження податкових ризиків для інвесторів, деякі з них потребують удосконалення та подальшого розвитку. Для розробки напрямків такого удосконалення доцільно звернутися до зарубіжного досвіду у цій сфері.

Наприклад, у США існує комплекс правових механізмів, спрямованих на запобігання податковим ризикам для інвесторів. Вони включають законодавчі гарантії, податкові стимули, механізми вирішення спорів, угоди про уникнення подвійного оподаткування та спеціальні податкові режими, а саме:

1. Стабільність та передбачуваність податкового законодавства. Податковий кодекс США (Internal Revenue Code, IRC) встановлює чіткі правила для оподаткування бізнесу та інвесторів [5]. Окремі того, важливі податкові зміни ухвалюються на федеральному рівні через Конгрес США та зазвичай супроводжуються тривалими перехідними періодами.

2. Угоди про уникнення подвійного оподаткування. США підписали податкові угоди з понад 60 країнами, що дозволяють уникати подвійного оподаткування та регулювати податкові зобов'язання міжнародних інвесторів.

3. Податкові стимули та спеціальні режими для інвесторів: зони можливостей (Opportunity Zones) – податкові пільги для інвесторів, які вкладають кошти в розвиток економічно депресивних регіонів; спрощені режими оподаткування (S-corporation, LLC, Limited Partnership) – дозволяють інвесторам вибирати структури оподаткування, що знижують податкові витрати; кредит на інвестиції (Investment Tax Credit, ITC) – надає пільги для інвесторів у відновлювану енергетику, інноваційні галузі; прискорена амортизація активів (Bonus Depreciation) – дозволяє інвесторам списувати вартість обладнання та інфраструктури з податкової бази.

4. Механізми податкового планування та прогнозування: попередні податкові рішення (Advance Pricing Agreements, APA) – дозволяють компаніям заздалегідь узгоджувати податкові зобов'язання з Податковою службою США (IRS); індивідуальні податкові консультації (Private Letter Rulings, PLR) – юридично обов'язкові роз'яснення для платників податків щодо конкретних податкових ситуацій.

5. Захист від фіскального тиску та податкових спорів: Податковий суд США (United States Tax Court) – незалежний судовий орган, що розглядає податкові спори між платниками податків та IRS; система адміністративного оскарження рішень IRS – передбачає можливість вирішення спорів без звернення до суду; омбудсмен із прав платників податків (Taxpayer Advocate Service, TAS) – незалежний підрозділ, який захищає права платників податків та інвесторів у спорах із IRS.

6. Прозорість та автоматизація податкового адміністрування, що включає: систему електронного подання звітності (E-file IRS) – спрощує податкову звітність для інвесторів та бізнесу; міжнародну співпрацю щодо податкової інформації (FATCA, Foreign Account Tax Compliance Act) – вимагає розкриття інформації про активи американських інвесторів за кордоном, що зменшує ризики приховування доходів [6].

7. Механізми контролю за іноземними інвестиціями. Комітет з іноземних інвестицій у США (CFIUS) – контролює іноземні інвестиції у стратегічні галузі (оборона, критична інфраструктура) для запобігання національним загрозам.

Закони проти ухилення від сплати податків (BEAT, GILTI, FDII) – спрямовані на боротьбу з агресивним податковим плануванням транснаціональних компаній [7, с. 84].

Крім того, щодо податкового контролю, то у США широко застосовується параметричний метод попереднього контролю, що базується на математичному аналізі податкових декларацій. Цей підхід дозволяє виявляти декларації з малою ймовірністю або потенційно недостовірними даними, які підлягають детальному аналізу. За його результатами може бути прийняте рішення про проведення додаткової камеральної перевірки, а в разі виявлення серйозних невідповідностей – виїзної перевірки. Податкові агенти Служби внутрішніх доходів (IRS) мають право здійснювати аудит платників податків, який, як правило, передбачає комплексну перевірку їхньої фінансової діяльності за певний період [8].

Таким чином, податкові механізми у США спрямовані на забезпечення стабільності, захисту прав інвесторів та стимулювання економічного розвитку. Завдяки розвиненій системі податкового адміністрування, передбачуваності податкових змін та ефективному механізму вирішення спорів, США залишаються однією з найпривабливіших країн для інвестування.

Не менш важливим є досвід деяких європейських держав у цій сфері. Зокрема, у Європі розроблено інструментарій, за допомогою якого спеціальні проєктні компанії, які створені для здійснення місцевих проєктів, мають можливість залучати для здійснення великих інвестиційних програм грошові кошти різних фінансово-кредитних інститутів шляхом реалізації складних схем фінансування, страхування, перехресних гарантій та перерозподілу ризиків. У числі таких інструментів найбільш важливе місце займає проєктне фінансування, яке є найбільш гнучкою, раціональною та перспективною системою довгострокового фінансування великих проєктів [9, с. 29].

У системі інвестиційного кредитування розвинених країн домінуюче місце займають кредити на придбання нової техніки і впровадження прогресивних, ресурсозберігаючих технологій. Так, у Франції Credit Agricole (один з найбільших банків країни) до 70% кредитів видає на придбання техніки [10, с. 141].

Загалом, Європейський Союз (ЄС) застосовує комплексний підхід до податкового регулювання, спрямований на забезпечення передбачуваного, прозорого та стабільного податкового середовища для інвесторів.

Європейська модель поєднує гармонізовані податкові правила, міжнародну співпрацю у сфері оподаткування, механізми податкового контролю та захисту прав платників податків та включає:

1. Гармонізацію податкового законодавства в межах ЄС. Хоча кожна країна-член ЄС має власну податкову систему, існують спільні принципи та директиви, які допомагають мінімізувати податкові ризики для інвесторів: Директива про спільну систему корпоративного оподаткування (CCCTB) – спрощує оподаткування для транснаціональних корпорацій [11]; Директива щодо уникнення податкових ухилень (ATAD – Anti-Tax Avoidance Directive) – запобігає агресивному податковому плануванню [12]; Директива про адміністративну співпрацю в податковій сфері (DAC6) – запроваджує обов’язкове розкриття схем агресивного податкового планування [13] тощо.

2. Угоди про уникнення подвійного оподаткування. Країни ЄС мають розгалужену мережу угод про уникнення подвійного оподаткування (DTTs), що регулюють розподіл податкових прав між державами та забезпечують захист інвесторів від подвійного оподаткування.

3. Податкові стимули та спеціальні режими для інвесторів. Європейські країни застосовують різні стимули для залучення інвестицій: режими патентних коробок (Patent Box Regimes) – знижені податкові ставки на доходи від інтелектуальної власності (Нідерланди, Бельгія, Іспанія); пільгове оподаткування інноваційних компаній та стартапів (Франція, Німеччина, Великобританія); податкові кредити на дослідження та розробки (R&D tax credits) – знижують податкове навантаження для компаній, що інвестують у науку та технології.

4. Податкове адміністрування та механізми вирішення спорів. У Європі існує єдиний механізм вирішення податкових спорів (EU Tax Dispute Resolution Mechanism) – дозволяє швидко розв’язувати конфлікти між платниками податків і податковими органами в країнах ЄС; Європейський суд юстиції (ECJ) – може розглядати податкові спори, що стосуються європейського податкового законодавства; автоматизована система електронної подачі звітності та сплати податків у більшості країн ЄС мінімізує ризики бюрократичних помилок.

5. Контроль за міжнародними фінансовими потоками представлений: Директивою про боротьбу з відмиванням грошей (AML Directive) – зобов’язує фінансові установи розкривати інформацію про транзакції, що можуть мати податкові ризики [14]; автоматичним обміном фінансовою інформацією (CRS – Common Reporting Standard) – унеможливує приховування активів інвесторів у європейських банках; Глобальною ініціативою ОЕСР щодо мінімального корпоративного податку (Pillar Two – 15%) – запроваджується для запобігання ухиленню від сплати податків у низькоподаткових юрисдикціях.

Отже, європейська модель запобігання податковим ризикам базується на гармонізації податкових правил, автоматизації податкових процедур, міжнародному співробітництві та високих стандартах прозорості. Завдяки цим механізмам інвестори отримують стабільність, правову визначеність і ефективні механізми захисту, що сприяє розвитку бізнесу в країнах ЄС.

З огляду на зазначене, слушною видається пропозиція деяких науковців щодо створення міжурядової організації з делегуванням їй частини суверенних податкових повноважень для забезпечення ефективної та дієвої координації європейських держав у питаннях боротьби із податковими зловживаннями на транскордонному рівні, цифрової економіки та багатьох інших сфер, де необхідна глобальна взаємодія [15, с. 373].

Висновки. Проведене дослідження показало, що податкові ризики є одним із ключових факторів, які впливають на інвестиційну привабливість України. Основними проблемами у сфері податкового регулювання інвестиційної діяльності є нестабільність податкового законодавства, складність адміністрування податків, ризики подвійного оподаткування, відсутність ефективних механізмів податкового захисту інвесторів та надмірний фіскальний тиск.

Аналіз показав, що в Україні вже існують певні правові механізми запобігання податковим ризикам, зокрема угоди про уникнення подвійного оподаткування, податкові пільги для інвесторів та механізми податкового консультування. Однак, їхнє застосування залишається вибіркоким, а ефективність – обмеженою.

Важливим аспектом дослідження стало вивчення міжнародного досвіду, зокрема практик ЄС, США та країн ОЕСР щодо запобігання податковим ризикам. Виявлено, що успішні податкові реформи ґрунтуються на стабільності законодавства, автоматизації податкових процесів, ефективному діалозі між державою та бізнесом, а також прозорих механізмах податкового контролю.

На основі отриманих результатів було сформульовано пропозиції щодо вдосконалення податкової політики України, серед яких: стабілізація податкового законодавства та мінімізація частих змін у податковій сфері; удосконалення механізмів податкових пільг та стимулів для стратегічних інвесторів; створення механізмів попереднього податкового консультування для інвесторів; спрощення процедур адміністрування податків і впровадження цифрових технологій; розвиток судових та позасудових механізмів захисту прав інвесторів у податкових спорах.

Запропоновані заходи сприятимуть підвищенню рівня податкової безпеки інвесторів, зниженню ризиків для капіталовкладень та зміцненню інвестиційного клімату України.

Подальші дослідження у цій сфері можуть бути спрямовані на визначення практичного застосування угод про уникнення подвійного оподаткування та їхнього впливу на транснаціональні інвестиції.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата доступу – 25.02.2025).
2. Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні: Закон України від 17.12.2020 № 1116-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text>
3. Конвенція між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи та капітал: міжнародний документ від 04.03.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_576#Text
4. Multilateral convention to implement tax treaty related measures to prevent base erosion and profit shifting URL: <https://surl.li/enyhde>
5. The Internal Revenue Code of 1986 (IRC). URL: <https://www.irs.gov/privacy-disclosure/tax-code-regulations-and-official-guidance>
6. Foreign Account Tax Compliance Act (FATCA). URL : <https://surl.li/unjudp>
7. Руденко О. А. Особливості формування та регулювання інвестиційних заходів у Сполучених Штатах Америки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 23. Ч. 2. С. 82-86.
8. Андрущенко І. Є., Гринь Ю. В. Міжнародний досвід організації податкового адміністрування. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2015/41.pdf.
9. Островський І. А., Юхнов Б. Ю. Міжнародний досвід управління ризиками під час реалізації місцевих інвестиційних проектів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління*. 2020. Т. 31(70). № 2. С. 27–31.
10. Романчук З. З., Ванькович Д. В. Удосконалення фінансового регулювання залучення інвестиційних ресурсів в економіку України. *Бізнесінформ*. 2015. № 9. С. 140–145.
11. Директива Ради ЄС 2011/96/ЄС від 30 листопада 2011 року про спільну систему оподаткування, що застосовується до материнських і дочірніх компаній із різних держав-членів. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011-11#Text
12. Директива Ради ЄС 2016/1164/ЄС від 12 липня 2016 року про встановлення правил протидії практикам ухилення від сплати податків, які мають безпосередній вплив на функціонування внутрішнього ринку. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-16#Text
13. Директива Ради ЄС 2011/16/ЄС від 15 лютого 2011 року про адміністративне співробітництво в сфері оподаткування та скасування Директиви 77/799/ЄЕС: міжнародний документ від 15 лютого 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_024-11#Text
14. Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU (Text with EEA relevance). 2018. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/843/oj/eng>
15. Греца Я. В. Зміст, правові засоби та межі податкового планування: зарубіжний досвід та українська практика : монографія. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2020. 420 с.

Дата надходження статті: 17.07.2025

Дата прийняття статті: 28.07.2025

Опубліковано: 01.10.2025